

דף טו

'אי הוה כתיב ושרים ישתחוו – כדקאמרת, השתא דכתיב שרים וישתחוו הא והא עבוד' – נראה שטעות סופר יש כאן, שהרי אמרנו לעיל 'השתא דכתיב ויהושע הא והא עבוד'. וצריך להיות: אי הוה כתיב שרים ישתחוו... השתא דכתיב וישתחוו...' (עפ"י רש"י; שפת אמת – וגם שם נפלה טעות סופר).

*

'לא הכל לאורה ולא הכל לשמחה, צדיקים לאורה ושרים לשמחה...' –

כבר פרשו בפנים שונות החילוק בין צדיקים לשרים – ע' רש"י, רשב"א, מהרש"א, דברי שאול וכן יהודיע. וזו לשון ר"צ הכהן ז"ל מלובלין:

'פירוש 'צדיק' – הוא המוגדר במעשיו אף שהלב אינו שלם וישר עדיין, מכל מקום מגביר שכלו על יצרו לבל יגרר אחריו, וזהיר במעשה בפועל בכל רמ"ח מצוות עשה וש"ה מצות לא-תעשה. והמעשים מביאים קדושה ללב, דעל כן מברכין 'אשר קדשנו במצותיו', פירוש קדושה בכל מקום – הבדלה, להבדיל ולהפריש הלב מחמדות עולם הזה, ועל ידי זה זוכה ל'אור הזרוע' – שהוא השגת חידושין דאורייתא מתורה שבעל פה המאירים ללב, כי אורה זו תורה... ועל כן יש להרהר בתשובה קודם הלימוד, דאז נקרא 'צדיק' (כמו שאמרו בקדושין מטב) וזוכה לאור הזרוע שיהיה נזרע מה שילמוד בקרב לבבו להצמיח אורה מרובה בקרבו, להיות על כל דרכיו נוגה אור שלא יכשל מעתה. ולעולם אין הלב מאיר לגמרי אלא מתוך השגת דברי תורה אמיתיים המתחדשים בלבו, וחכמת אדם תאיר פניו... וכל השגה מכונה 'אור' – שהוא מאיר לאדם בכל ענינים כמהלך במקום אורה שרואה בטוב דרכו שלא יכשל, משא"כ במבואות האפלות. וזהו הראוי לצדיקים אשר זה מדרגתם בהגדרת מעשיהם לשמור רגלים מלכד.

אבל השמחה אינו אלא בהש"י, מה שהוא דבוק בו. ואפילו עדיין אינו דבוק ואפילו מרוחק לגמרי רק שמ"מ מבקשו וחפץ לידבק בו, נאמר ישמח לב מבקשי ה'. ועל ידי אור תורה ונר מצוה יוכל לזכות לשמחה זו גם כן, כי מאן דאחיד באורייתא אחיד בגופא דמלכא, והמאור שבה מחזירו למוטב אפילו אותו עזבו ח"ו (כמו שאמרו במדרש איכה). דעל ידי זה מעורר לבבו לבקש ה' אלקיו, ואז זוכה לישרת לב – דכל הישרות שבלב אינו אלא התמימות עם ה' אלקיו, דידוע שיש בורא ומנהיג ושאינו שום דבר חוץ ממנו, וזה מפשט כל עקמומיות שבלב.

ואף אם עדיין היצר כרוך בעקבו ואיננו מוגדר במעשיו כצדיק גמור – על זה אמרו (ברכות סג.) בכל דרכיך דעהו אפילו לדבר עבירה והוא יישר ארחתך. ובעין יעקב שם הגירסא 'הד"א גנבא אפום מחותרתא רחמנא קרי' – רוצה לומר, דרוב גנבי ישראל, והם בכלל נקראים 'שרים' כמו שאמרו בפרק רבי עקיבא (פח) אנן כתיב בן תומת ישרים – כי כולם מאמינים בני מאמינים, והאמונה התקועה בקרב כל איש ישראלי דהכל מהש"י היא הגורמת לו ישרת לב, ואפילו שהיצר הרע גוברו ומחטיאו במעשה הוא לא זז מאמונתו וגם שם רחמנא קרי אלא שהיצר מעורר עיניו ולא ידע שזה דבר עבירה, ואף דסוף סוף הוא תועה מדרך הישר מ"מ על ידי זה הש"י מיישר אורחותיו, והוא הנקרא 'שרי לב' הזוכה לשמחה, אע"פ שאינו זוכה לאורה זו תורה שתהא מאירה עיניו ולבבו כל זמן שלא נטהר במעשיו, מ"מ זוכה לשמחה בה' ע"י התורה מה שלא זכה לה הצדיק גמור שאין לו ישרות לב, שלבו דואג בקרבו תמיד.

ואף על פי שהם שתי מדרגות שונות, מכל מקום הם באמת נמשכים זה מזה וכלולים יחד... ומה דכל ישראל ישרים הוא לפי שכולם צדיקים גם כן אלא שמ"מ מדרגות מדרגות הם, ויש שזה גובר בו והוא העיקר אצלו להיות צדיק במעשיו, ויש שהישרות לב גובר בו, ומ"מ סוף סוף גם הצדיק זוכה לישרת לב. ועל כן אחר שזכר מדרגת ישרי לב חזר להזכיר הצדיק ואמר שמחו צדיקים בה' וגו' – דגם הם מגיעים למדרגת השמחה אלא שאינו מצד עצמם רק ע"י המאור שמחזירם למוטב ולשמוח בה', כי זהו תכלית ועיקר הכל וכל המכוון בכל התורה כולה ותרי"ג מצותיה – להיות דבוק על ידם באלקים חיים ולהשיג אמיתות דיבור הראשון ששמענו מפי הגבורה אנכי ה' אלקיך וגו' ונאמר ואתם הדבקים בה' וגו', דכולם יש להם שייכות בדבקות זה דחלק ה' עמו. וזהו השמחה התמידית שיש לאיש הישראלי, מה שנוצר יהודי וניטע תוך מטע ה' להתפאר זרע יעקב, דזו שמחה שאין עצב עמה ואין שום דבר החוצץ ומעכב בעד שמחה זו, מה שזכה להיות לו חלק באלקים חיים. ואפילו נשתקע במקום שנשתקע והגדיל עונות לאין שיעור, עדיין לא ניתק ונכרת דביקות שרשו במקורה....'

(מתוך רסיסי לילה נג, עמ' 133. וע"ש בעמ' 140; פרי צדיק תולדות ת; צו ח; דברים ח)

'... נראה לי כי אורה ושמחה הוא עינוגים הנמשכים מכח העטרות הנזכרות, שאף על פי שהעטרות הם שתיים, לכל אחד העינוג הוא מאותה המובהקת ביותר, ובזה אין הכל שוים. וצדיקים הם עובדי ה' בפועל, במעשה הנגלית, ועטרת ה'נעשה' העיקר אצלם – זוכים לאורה, שהוא גם כן עונג הגלוי, כי האור הוא גם כן דבר הגלוי ונראה. מה שאין כן השמחה הוא בלב ואין נגלה לזולת, כמו שנאמר בשמחתו לא יתערב זר, וזהו לישרי לב. ואלו העטרות הוא משלהם, מהשתדלותם בעולם הזה, אבל שכרם בעולם הבא הוא 'ונהנין מזיו השכינה'....'

(שם נד עמ' 145)

פרק שני

'בא"י שומע תפלה'. קצת תימה שיהיו שתי ברכות שוות בתפילה אחת, שהרי לאחר מכן מברך שוב 'שומע תפלה'. ושמה חלוקות הן בענין, הראשונה מתיחסת לעבר, במה שקיבל תפילת אליהו [הגם שהיא לשון הווה], ואילו השניה מתיחסת לשמיעת תפילתנו בהווה (חדושים ובאורים).

(ע"ב) 'אין גוזרין תענית על הצבור בראשי חדשים בחנוכה ובפורים ואם התחילו אין מפסיקין'. פירוש, שגזרו מספר ימים להתענות ולא נתנו על לבם שיחולו ימים טובים בתוכם, אם משום שחשבו שייענו מן השמים ולא יצטרכו להתענות עוד, או שלא נתנו דעתם בשעת הגזרה (כן מסקנת הריטב"א, וכפי שפירש דבריו בחדושים ובאורים. ויש שכתבו שאם גזרו ולא עלה על דעתם – מפסיקים (גבורת אנשים, מובא בשערי תשובה ובמשנ"ב תקעב סק"ד). ואולם בריטב"א ובטור מבואר להפך. כפי שכתב בשער הציון תיח סק"ה).

*

'מי שענה את אברהם בהר המוריה הוא יענה אתכם' –

'אמר בזה כבוד אצמו"ר הגה"ק וללה"ה שעל ידי העבודה שישראל עובדים מגיעין לקדושת אבות, היינו שאברהם היה עובד את השי"ת במסירות הנפש עד היכן שעקד את יצחק בנו והעלה אותו לשחוט, ואיתא במדרש (בראשית רבה נו, יח) שאחר הנסיון הזה בקש אברהם אבינו ע"ה שלא ינסה אותו עוד בנסיון כזה – היינו שביקש מהשי"ת שיקבע קדושת עבודה הזאת לדורות בלב כל ישראל שלא יצטרכו לילך עוד בעבודה כזאת, רק שהשי"ת יחתום שקדושה זאת קבועה בלבם בלי שום עבודה, וכל אימת שילכו בעבודה, יעוררו קדושה זאת הקבועה בלבם מקדושת אבות' (תפארת יוסף בשם הרה"ק מאיזביצא).

וכענין הזה שמענו בשם הבעש"ט וצללה"ה שאמר על עצמו שאם היה יודע בטח בעצמו שהוא מזרע אברהם יצחק ויעקב, והיינו שבשורש תולדתו הוא מקושר בקדושה, היה הולך עם הכובע שלו מן הצד כנהוג במי שהוא שש ושמח בעצמו, על כי הולך לבטח דרכו ולא יפחד משום דבר. ושמענו על זה מרבנו הקדוש וצללה"ה שעל כל זה יוכל לפעול זאת ברחמים, שיהיה נחשב משורש תולדתו בקדושה' (עפ"י פרי צדיק סוכות ט; דברי סופרים יח).

דף טז

הערות וציונים

'איכא בינייהו דגלי מבי כנישתא לבי כנישתא' – שלדעת האומר משום גלות, די בכך. ואמנם מאחר ותקנו לגלות ממקומם, תקנו כבר שיצאו לרחוב משום פרהסיא, אלא שאם אין אפשרות לצאת לרחוב יוצאים לבית כנסת אחר לדעה זו (עפ"י חדושים ובאורים).

'אמר רבי זירא: מריש כי הוה חזינא להו לרבנן'. לשון זו 'מריש כי הוה...' מודגל בפי רבי זירא בכמה מקומות; ברכות ו: ושם נג: שבת כג. וע"ז מ. – כפי שציין בספר מגדים חדשים שבת שם.

תד"ה הר – על כתיבת 'ירושלם' (ללא י' או עם י') בגטין ובכלל – ע' בהרחבה בהר צבי כאן במנהג ירושלים לכתוב בגטין 'ירושלם' חסר. וע' גם בחדושים ובאורים שדקדק מלשון התוס' שגם באגרות היו כותבים כן. וראה פריסת היריעה במאסף 'סיני' יובל המאה, במאמרו של הרב נריה גוטל שליט"א.

הנה מאמר שכתב הגר"י מרצבך זצ"ל, שהתפרסם בעיתון 'המודיע' (נדפס ב'עלה יונה' עמ' תי) תחת הכותרת **'למען ירושלם'**: 'מנהג ותיק ונאה שנתקדש, מלא התוכן והגעגועים, עומד להשתכח ולהיעלם. אמנם אינו נוגע אלא בקוצו של יו"ד, אך אין מי שרשאי לבזו לקטנות.

במה דברים אמורים?

מקבל אני הזמנות שמחה לרוב, ב"ה, מתוך חוגי חרדים שבחרדים, שולחים כתבי תעמולה ומכתבים ממוסדות של מהדרין מן המהדרין, יוצאים לאור יום יום ספרי קודש על טהרת ההלכה והאמונה – וברוב רובם מופיע שם מקום המזמינים והמוסדות וההוצאה לאור (ואף עתון זה אינו יוצא מהכלל): ירושלים, בכתוב מלא, עם יו"ד לפני המ"ם הסופית.

אחד. היתה לו אצטבא (מקום מוגבה) כנגד פתחו – פותח כדרכו ואינו חושש (שגם כשהיא פתוחה אינו נראה לרבים כל כך. לרש"י, פותח אף בשני כדרכו. ולהרמב"ם – דוקא בחמשי, ואעפ"י שיש לה שני פתחים. לח"מ).

חנויות שאינן של דברי מאכל – סגורות לגמרי (כן מסיק בספר גבורת ארי, ומובא במשנ"ב תקעה סקי"ח).

ה. עברו אלו ולא נענו, ממעטים במשא ומתן ובבנין של שמחה [זה הבונה בית חתנות לבנו], ובנטיעה של שמחה [זה הנוטע אבוורנקי של מלכים – אילן גדול המיסך ומצל והמלך מטייל תחתיו], ובשאיילת שלום – החברים אין שאיילת שלום ביניהם. עמי הארץ ששואלים – מחזירים להם בשפה רפה ובכבוד ראש. והם מתעטפים ויושבים כאבלים וכמנוודים, כבני אדם הנוזפים למקום, עד שירחמו עליהם מן השמים.

ו. אמר רבי אלעזר: אין אדם חשוב רשאי ליפול על פניו [בהשטחתו ארצה. ע' מגילה כב] אלא אם כן נענה כיהושע בן נון...; אין אדם חשוב רשאי להגור שק אלא אם כן נענה כיהורם בן אחאב... להלכה נקטו הפוסקים שאין איסור לאדם חשוב ליפול על פניו כשמתפלל בביתו, או אף כשמתפלל עם הציבור אך אינו מתפלל על הציבור, או כשכל הציבור נופל עמו על פניו. וכן בנפילה שהיא רק הטיית פנים וכיסוי הראש אין איסור בכל אופן (עפ"י או"ח קלא, ח ומשנ"ב).

יז. מקומות הצריכים לגשם בתקופת תמוז, כיצד הם נוהגים בשאיילת הגשמים?

רבי הורה לבני נינוה שהם צריכים לגשמים אפילו בתקופת תמוז, לשאול מטר ב'שומע תפלה' כשאר בקשות של יחיד. ואילו רבי יהודה סבר שכל מקום ומקום שואל בברכת השנים כפי צרכיו, הכל לפי השנים ולפי המקומות ולפי הזמן. וכן פסק רב נחמן, אבל רב ששת פסק לשאול ב'שומע תפלה'. וכן מסקנת ההלכה.

דעת הרא"ש שארצות שלמות הצריכות למטר – שואלות בברכת השנים, ושאר פוסקים חולקים. אך יש אומרים שבמדינות שעונות הקיץ והחורף שלהם מהופכות מבראשית ישראל ובבבל – שואלים מטר בחורף שלהם, לאחר הפסח.

פרק שני; דף טו

יח. א. סדר תעניות אחרונות כיצד?

ב. כיצד נוהגים אנשי משמר ואנשי בית אב בתעניות שגוזרים על הציבור?

א. סדר תעניות אחרונות, כיצד? – מוציאים את התיבה (עם ספר התורה בתוכה. ערי"ף, רמב"ם תעניות ד, א; חדושים ובאורים, שעורים לזכר א"מ ח"ב עמ' כה) לרחובה של עיר, ונותנים אפר מקלה על גבי התיבה ובראש הנשיא ובראש אב בית דין, וכל אחד ואחד נותן בראשו. הזקן שבהם אומר לפניהם דברי כבושין: אחינו, לא נאמר באנשי נינוה וירא אלקים את שקם ואת תעניתם אלא וירא אלקים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה... (וראה עוד להלן פירוט המעשים).

מורידים לפני התיבה זקן ורגיל ויש לו בנים וביתו ריקם – כדי שיהא לבו שלם בתפלה, ואומר לפניהם

עשרים וארבע ברכות; שמונה עשרה שבכל יום (מלבד ברכת 'ולמלשינים' שתיקנה שמואל הקטן ביבנה. רש"י, ועתור"ד לעיל יג), ומוסיף עליהן עוד שש. תחילה מוסיף דברים ומאריך בברכת גאולה וחותם 'גואל ישראל', ולאחריה מוסיף שש ברכות וחותם כל אחת ואחת כענינה, כמפורט במשנתנו. (וראה הנוסח בשלמותו בחדושי הרמב"ן).

ב. שלש תעניות הראשונות; לדברי רבי יהושע אנשי משמר מתענים ולא משלימים, שמא תכבד העבודה על אנשי בית אב והם באים לסייעם, ואם מתענים אין להם כח לעבוד. ואנשי בית אב לא היו מתענים כלל. וחכמים אומרים: אלו ואלו לא היו מתענים כלל. שלש שניות – לרבי יהושע, אנשי משמר מתענים ומשלימים ואנשי בית אב מתענים ולא משלימים. ולחכמים, אנשי משמר מתענים ולא משלימים ואנשי בית אב לא היו מתענים כלל. שבע אחרונות – לר"י, אלו ואלו מתענים ומשלימים. ולחכמים, אנשי משמר מתענים ומשלימים ואנשי בית אב מתענים ולא משלימים.

דפים טו – טז

ט. א. אלו מנהגי צער נהי ותשובה עושים בתעניות אחרונות?

ב. את מי מורידים לפני התיבה להתפלל?

א. בתעניות אחרונות היו יוצאים לרחוב – לומר, זעקנו בצנעה ולא נענינו, נבזה עצמנו בפרהסיא (רבי חייא ב"ר אבא); – גלינו, גלותנו מכפרת עלינו [ריש לקיש. ולפי טעם זה, הוא הדין כשגולים מבית הכנסת לבית הכנסת].

ומוציאים את התיבה לרחובה של עיר – לומר כלי צנוע היה לנו ונתבזה בעווננו (רבי יהושע בן לוי). מתכסים בשקים – לומר הרי אנו חשובים כבהמה (רבי חייא בר אבא).

נותנים אפר מקלה על גבי תיבה – כלומר עמו אנכי בצרה; בכל צרתם לו צר (רבי יהודה בן פוי; ריש לקיש). [אמר רבי זירא: בתחילה, כשראיתי לחכמים שנותנים אפר מקלה ע"ג תיבה – מזדעזע לי כל גופי].

וכן נותנים אפר בראש הנשיא ובראש אב בית דין, ואחר כך כל אחד ואחד נותן בראשו – במקום תפלין. [הנשיא ואב"ד, אחרים נותנים על ראשם, שאינו דומה מתבייש מעצמו למתבייש מאחרים, ויש בדבר עגמת נפש יתרה]. ר' לוי בר חמא ור' חנינא; אחד אמר: הרי אנו חשובים לפניך כאפר. ואחד אמר: כדי שיזכור לנו אפרו של יצחק. [ויש ביניהם נתינת עפר; לטעם ראשון נותנים ולשני אין נותנים. וכתבו התוס' שלפי זה יש ליתן אפר שמעצמות אדם דוקא].

יוצאים לבית הקברות – אחד (מהזוג הנזכר) אמר: הרי אנו חשובים לפניך כמתים. ואחד אמר: כדי שיבקשו עלינו מתים רחמים. [ויש ביניהם קברי עכו"ם].

א. הסכמת הפוסקים האחרונים שלכתחילה יש לילך על קברי ישראל, ואם אין – הולכים על קברי עכו"ם. ובלבד שאין הגויים מעמידים גילוליהם בבית הקברות.

ב. הסכמת אחרונים (ע' שערי תשובה תקעט, מהנוב"י) שאין להביא ספר התורה לבית הקברות.

הזקן שבהם [והוא חכם] אומר דברי כיבושים, [אם אין זקן שהוא חכם – אומר חכם שאינו זקן, ואם לאו – אדם של צורה, שדבריו מתקבלים]: לא שק ותענית גורמים אלא תשובה ומעשים טובים גורמים, שכן מצינו באנשי נינוה וכו'.